

UNIVERZA V LJUBLJANI

FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Lea Verbič

Prehod v zaposlitev mladih odraslih

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

UNIVERZA V LJUBLJANI

FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Lea Verbič

Mentorica: red. prof. dr. Mirjana Ule

Prehod v zaposlitev mladih odraslih

Diplomsko delo

Ljubljana, 2011

Zahvala

Zahvaljujem se vsem, ki so mi med študijem stali ob strani.

Še posebej pa svoji družini za vso prejeto podporo.

Rada vas imam!

Prehod v zaposlitev mladih odraslih

Mladost kot življenjski moratorij je prežeta z mnogimi pomembnimi odločitvami. Prehod v zaposlitev predstavlja mladim enega najzahtevnejših ter bistvenih dogodkov na individualni in družbeno-sistemi ravni. Šele uspešen prehod »mladih odraslih« iz izobraževanja prek trga dela do zaposlitve pomeni njihovo neodvisnost v socialnem in ekonomskem smislu. S tem se mladi vključijo med enakopravne člane družbe. Ker pa pozna moderna zahteva od mladih, da se hitro prilagajajo na zelo spremenljive družbeno-ekonomske razmere, je potrebno vseskozi vedeti in znati takoj reagirati na situacije, ki bi lahko pripeljale do trajne zaposlitve.

V diplomski nalogi sem torej analizirala sodobne spremembe življenjskih potekov ter odraščanja, v katerih so se mladi znašli, in ki pomembno vplivajo na njihove odločitve glede prihodnosti. Hkrati se vedno bolj uveljavljajo t. i. fleksibilni načini življenja posameznikov; konkretno so me zanimali načini ravnanja v zvezi z zaposlitvenim položajem in temu pripadajoči individualni življenjski stili ter okolja socialne podpore, ki so pomembni pri lažšanju težav in soočanju z negotovimi družbenimi razmerami.

Metodološki del predstavlja poglobljeni intervju z dvema mladima diplomantkama, ki se soočata z oteženim preходом v odraslost. Osnova pri tem delu je bila teza, da zaposlitvena depriviligiranost »mladih odraslih« vodi ravno v podaljševanje odvisnosti od staršev in v negotovo podaljševanje mladosti.

Ključne besede: mladi odrasli, negotovost, individualizacija, fleksibilnost, zaposlitev.

Transition to employment for young adults

Youth as life's moratorium is imbued with many important decisions. For young people, the transition to employment presents one of the most demanding and essential events on an individual and social systemic level. Only the successful transition of "young adults" from education through the labour market to employment signifies their independence in a social and economic sense. Thus young people become included as equal members of society. However, since late modernity demands that young people quickly adapt to highly changeable socio-economic conditions, it is necessary to always be aware of and immediately react to situations that could lead to permanent employment.

Hence the diploma thesis analyses the contemporary changes in the course of life and growing up, in which young people have found themselves and which significantly influence their decisions regarding the future. At the same time, the so-called flexible ways of life of individuals are gaining ground; concretely speaking, of interest were ways of conduct regarding the employment situation, the related individual lifestyles, and the environments of social support, which are important in mitigating problems and in confronting uncertain social conditions.

The methodological part presents an in-depth interview with two young female graduates facing a difficult transition to adulthood. The basic premise of this paper was the thesis that the underprivileged employment opportunities of "young adults" lead precisely to the prolonging of the dependence on parents and to the uncertain prolonging of youth.

Keywords: young adults, uncertainty, individualisation, flexibility, employment.

KAZALO

1 UVOD	7
2 DEFINICIJA RAZISKOVALNEGA PROBLEMA	8
3 CILJ.....	8
4 POJMOVNO –TEORETIČNA IZHODIŠČA.....	9
4.1 Mladi danes	9
4.2 Moderni posameznik in svoboda.....	10
4.3 Pozna moderna in mladi	12
4.4 Podaljševanje procesa izobraževanja	14
4.5 Negotovost zaposlitve. Fleksibilne oblike dela in zaposlitve.....	17
4.5.1 Mladi in študentsko delo. Oris fleksibilne zaposlitve v slovenski družbi.	19
5 RAZISKOVALNA STRATEGIJA IN METODOLOGIJA.....	21
5.1 Raziskovalni problem.....	21
5.2 Metoda.....	21
5.3 Predstavitev intervjuvank	21
6 RAZISKOVALNA VPRAŠANJA.....	23
6.1 Raziskovalno vprašanje 1	23
6.2 Raziskovalno vprašanje 2,.....	23
6.3 Raziskovalno vprašanje 3.....	23
6.4 Raziskovalno vprašanje 4.....	23
7 INTERPRETACIJA REZULTATOV.....	23
7.1 Prehod v zaposlitev	23
7.2 Strahovi in negotovosti.....	24
7.3 Problem: zaposlitev	25
7.4 Podpora staršev.....	26
8 UGOTOVITVE.....	26
9 ZAKLJUČEK.....	28

10 LITERATURA.....	30
PRILOGI.....	32
Priloga A: Intervju s prvo respondentko	32
Priloga B: Intervju z drugo respondentko	37

1 UVOD

Mladi so danes močno vpleteni v modernizacijske procese, ki pomembno določajo njihove poglede v prihodnost. Specifični socialni položaj dela in bivanja mladih v obdobju, ko se kot posledica institucionalizirane individualizacije ter novih oblik kapitalistične produkcije-vedno bolj uveljavljajo t. i. fleksibilni načini življenja posameznikov, sovpada s pojavom, da se je v življenjskem poteku med klasično mladost in odraslost vzpostavilo novo vmesno obdobje. Raziskovalci so ga definirali kot »*mladi odrasli*«. (Ule 2008, 241) V tem obdobju imajo za mlade odrasle vedno večjo težo tisti življenjski dogodki, »ki nas doletijo nepričakovano in kjer tudi ni na voljo nekaterih izdelanih strategij ali pričakovanj okolja o tem, kako se je treba odzvati nanje (nesreče, nenadne bolezni, izguba zaposlitve, finančne krize)«. (prav tam, 27) Mladi so vse bolj odvisni od tega, kako se sami znajdejo ter kakšno podporo imajo pri starših in/ali socialnih institucijah države. Ekonomska neodvisnost, s katero naj bi se mladi osamosvojili in postali enakopravni člani družbe, je negotova in predstavljena nekam v nejasno prihodnost. Prihod do takega stanja neodvisnosti je otežen, saj igrajo strukturne omejitve pomembno vlogo pri doseganju le-te. Strukturne omejitve izhajajo iz razmer na trgu dela, kjer je družbena kategorija »nezaposlen/a« glavna grožnja, ki mnogim mladim onemogoča klasičen prehod mladih v odraslost. Zato se večina mladih danes šola, vendar ne ve, kaj jih čaka po koncu izobraževalnega procesa. Mladi poleg tega podaljšujejo izobraževanje zaradi želje po vse večjih izobrazbenih in poklicnih nazivih z namenom, da si povečajo možnosti za vstop na trg dela, saj zaradi omenjenih razmer ne vidijo drugih rešitev. Tudi na področju oblik zaposlovanja in zaposlitvenih praks, ko mladi končno najdejo delo, so prisiljeni v sprejemanje tistih zaposlitvenih praks, ki so večkrat celo onstran državne regulacije ter brez institucionaliziranih oblik socialne podpore in solidarnosti: za mlade kot iskalce (prve) zaposlitve so bolj značilni manj zavarovani življenjski in negarantirani delovni pogoji namesto garantiranih. Proces modernizacije, kateri mlade vključujejo, so organizirani na tak način, da posamezniki prihodnosti ne zmorejo anticipirati, hkrati pa so za lastno prihodnost odgovorni prav sami. Vse to je protislovno. In ravno v to protislovnost so mladi danes vse bolj ujeti!

2 DEFINICIJA RAZISKOVALNEGA PROBLEMA

Vključenost mladih v modernizacijske procese določa njihove poglede, ko se znajdejo v realni situaciji in ko ne uspejo s klasičnim preходом iz izobraževanja v zaposlitev. Pri tem izbirajo različne življenjske stile in okolja socialne podpore, ki so jim na razpolago pri soočanju z negotovimi družbenimi razmerami. V svojem diplomskem delu sem izbrala metodo študija primera, na vzorcu dveh poglobljenih intervjujev, saj sem skušala pokazati individualne načine, ki jih respondentki uporabljata pri soočenju s sedanostjo in prihodnostjo. O življenjski izkušnji glede ekonomskega osamosvajanja in prehajanja v odraslost, sem dve respondentki prosila, da spregovorita anonimno in v ločenih intervjujih. Za primerjalno interpretacijo in analizo, sem izbrala nasprotna primera oblikovanja individualnih zaposlitvenih strategij, ki sta jih intervjuvanki izvajali oz. jih še vedno prakticirata. To pa zato, da bi ugotovila, kakšne strategije uporabljata in kakšne strategije so uspešne v sodobnih prehodih v zaposlovanje, oz. v odraslost.

3 CILJ

Zraven splošno-teoretičnega cilja, še skušam ugotoviti, kakšne so strategije dveh mladih odraslih žensk pri soočanju s procesi modernizacije. Kako ozaveščata¹ svoje prakse iskanja zaposlitve in reflektirata to svoje početje: ali menita, da sta za svoj, zlasti ekonomski položaj, odgovorni sami, ali temu pripisujeta druge vzroke? Kakšni so v tem primeru ti vzroki? Ali zaradi oteženega in poznega ekonomskega osamosvajanja mladih na prehodu v odraslost pristajajo na in sprejemajo razne oblike fleksibilne zaposlenosti? Se mladi odrasli zavedajo odvisnosti od protislovnosti in radikalizacije modernizacijskih procesov, v katero so ujeti? Se zavedajo vprašanja, da je dobra in trajna zaposlitev kot pogoj za lepo prihodnost vedno bolj odvisna od njihove lastne pobude? To so glavna vprašanja, ki so me usmerjala pri diplomskem delu, tj. pri preverjanju subjektivnega načina doživljanja izbrane problematike pri dveh izbranih intervjuvankah.

¹ V sledečem pomenu glagola: se nečesa zavedati, nato pa kritično presoditi, spoznavati svoja dejanja, mnenja in čutiti odgovornost zanje.

4 POJMOVNO –TEORETIČNA IZHODIŠČA

4.1 Mladi danes

Sodobni mladi se precej razlikujejo od prejšnjih generacij mladih. Živijo in se prilagajajo v pogojih nove modernizacije družbe. Le-ti se pokažejo v predstavah nove etike, ki sloni na »dolžnostih do samega sebe«. Na ta in mnoge druge načine, značilen je npr. rek »vsak je sam svoje sreče kovač« in zapoved »poskrbi zase«, se mladi v nasprotju s tradicionalno etiko osvobajajo tradicionalnih vezi. Najbolje ta pojav med mladimi opišemo s sociološkim pojmom »individualizacija«. »Individualizacija pomeni preobrat od prevlade vnaprej določenih razrednih, slojnih, spolnih, kulturnih identitet k vse bolj pluralnim, posamično določenim, začasnim in relacijsko oziroma odnosno zastavljenim življenjskim načrtom.« (Ule 2008, 34–35) Mladi so se zazrli bolj vase, začeli so se ukvarjati s povsem vsakdanjimi življenjskimi vprašanji: o izobraževanju, službi, stanovanjih, družini ipd. Sociolog Gregor Tomc poudarja, da je med generacijami mladih danes manj konformizma kot med prejšnjimi generacijami. Dodaja še, »da se mora mlad človek predvsem iskati, poskušati mora biti ustvarjalen, v politiki, v kulturi, v športu, v čemerkoli.« (v Pirc 2010) Iskanje pa traja, tudi tja v prvo polovico 30-tih let starosti. Kar vodi k podaljševanju mladosti; odraščanje se podaljšuje, odraslost pa prelaga v bližnjo prihodnost, velikokrat kolikor časa je le-to mogoče. Zato mladi dolgo časa ostajajo doma, ključno oporo pa najdejo ravno v svoji družini, pove raziskovalec mladine Vlado Mihelj in doda, da stroka ni navdušena nad tem dejstvom. (prav tam) Mladi na prehodu v avtonomno obdobje odraslosti so torej v protislovnem položaju, saj se na eni strani osvobajajo tradicionalnih vezi, na drugi strani pa odvisnost od staršev podaljšujejo. »Individualizacija je torej protisloven družbeni proces, ki nosi v sebi tako možnost osvobajanja od tradicionalnih vezi in odvisnosti kot tudi nove, morda še hujše odvisnosti od nevidnih zahtev trgov (dela, znanja, identitet), v katerih naj bi se izkazali kot sposobni igralci.« (Ule 2008, 36)

Prehod v zaposlitev se v specializirani sociološki literaturi predstavlja kot ena najzahtevnejših življenjskih odločitev mladih ter kot eden od ključnih dogodkov na individualni in družbeno-sistemi ravni. Šele uspešen prehod mladih (odraslih) iz izobraževalnega procesa na trg dela pomeni njihovo neodvisnost v socialnem in ekonomskem smislu, ter jih v tem smislu tudi postavi med polnopravne člane družbe. Hkrati pa mladi v vse večji meri podaljšujejo izobraževanje, s tem pa podaljšujejo tudi socialno in ekonomsko odvisnost od odraslih. To posledično vpliva na življenjski stil ter vrednotne usmeritve mladih, prav tako pa tudi

strukturne lastnosti trga dela pomembno vplivajo na njih. Mladi se v vse večjem obsegu srečujejo s sistemom fleksibilne podzaposlenosti (prav tam, 194), ki se oblikuje na robu uradnega sistema polne zaposlitve, in katerega mladi – kot kažejo nedavni odzivi – še niso pripravljeni sprejeti, vsaj kot nekakšno prehodno obliko dela. Ker pa pozna moderna zahteva od mladih, da se hitro, horizontalno² in fleksibilno prilagajajo na zelo spremenljive družbenoekonomske razmere, je potrebno vedeti, kateri življenjski stil izbrati in kako reagirati na določene situacije, da bi lahko prišli do trajne(jše) zaposlitve. Lastna ustvarjena biografija je vedno »tvegana biografija«, saj smo stalno v dilemi in nimamo nikakršnih zagotovil, da ravnamo prav. Individualizacija torej zahteva aktivni vložek posameznikov pri ustvarjanju lastne biografije. Tako je odraščanje v pozni moderni zelo kompleksen družbeni proces, saj je za mlade, ki vstopajo na trg delovne sile, najverjetneje, da jih bo zajelo povečanje manj varnih in kratkotrajnih zaposlitvenih vzorcev. Mladi so najbolj socialno ranljiva družbena skupina, ki se sooča z oteženimi prehodi v odraslost.

4.2 Moderni posameznik in svoboda

V teoriji individualizacije strokovnjaka Beck kot osrednji vidik individualizacije izpostavlja problem osvobojenega posameznika v pogojih (druge) modernizacije družbe. Pojem svobode je v družbah s prevladujočimi liberalnimi institucijami, svobodnim trgom in socialno državo vse prej kot enoznačen: biti svoboden v vseh ozirih. Najprej se modernega posameznika, osvobojenega zahtev industrijske družbe, postavlja pred nove zahteve, vrste nadzora, regulacije in omejitve: »Individualizacija po eni strani pomeni dezintegracijo prej obstoječih družbenih oblik – na primer vedno večjo neustreznost kategorij, kot so razred in socialni status, spolne vloge, družina, sosedstvo itd. Obenem pa posebej v vzhodnoevropskih državah individualizacija pomeni razpad normalnih biografij, referenčnih okvirjev in 'role models', ki jih je prej sankcionirala država.« (Beck in Beck Gernsheim 1996, 817) Posameznik je pod pritiski procesov modernizacije sicer »osvobojen« vrste ponotranjenih vlog, ne samo spolnih, ki jih je predvidela ideologija industrijske družbe, vendar je postavljen pred nove eksistencialne probleme: »s to osvoboditvijo so ljudje namreč prisiljeni, da si – pod grožnjo siceršnje materialne prikrajšanosti – preko trga delovne sile, izobrazbe in mobilnosti, zagotovijo *lastno eksistenco*, katero morajo, če je potrebno, zavarovati tudi pred lastno družino, partnerstvom in sosedstvom.« (Beck in Beck Gernsheim 2006, 13)

² V smislu družbene mobilnosti, skupinske (aktivistične) mobilizacije in organizacijske paradigme dela, če zgolj navedem nekaj referenčnih primerov.

Nadalje je ustvariti si lastno življenjsko biografijo težje, kot v tradicionalnih industrijskih družbah, kjer je bila le-ta že vnaprej določena; v modernosti jo je možno ustvariti samo z lastnim delovanjem. Kjer posamezniki na določenih področjih življenja odpovedo, tam tudi nosijo posledice. Zato je treba za pridobitev pravic, ki nam pripadajo, nenehoma aktivno delovati dan za dnem: »Misliti, kalkulirati, planirati, prilagajati se, pogajati se, definirati, preklicevati (z vsem stalno začenjati ponovno od začetka): to so zahteve 'tvegane svobode', ki se oprijemajo življenja, ko modernost napreduje.« (Beck in Beck Gernsheim 2001, 6) Lastna ustvarjena biografija je vedno »tvegana«, saj smo stalno v dilemi in nimamo nikakršnih zagotovil, da ravnamo prav. Individualizacija zahteva aktivni vložek posameznikov pri ustvarjanju lastne biografije: »Od ljudi se zdaj pričakuje, da vzamejo življenja v lastne roke in da za storitve, ki jih prejema, plačujejo tržno ceno.« (prav tam, 3) Pomembno je hitro tržno prilagajanje in integriranje, če ne se hitro znajdemo med poraženci. Poraz je lahko zelo boleč: »Družbeni problemi se lahko neposredno obrnejo v psihološke dispozicije: v slabo vest, bojazni, konflikte in nevroze.« (prav tam, 24) Prisiljeni smo se torej sami o vsem nenehno in »zdravo« odločati ter se tudi ob neodločanju ne moremo kar milostno vdati v usodo. Individualizacija naj bi v družbo prinesla avtonomijo ali anomijo,³ kar pa je, kot poudarjata strokovnjaka Beck, poenostavljeno in izkrivljeno vprašanje: »To družbo označujejo hibridne oblike, nasprotja, dvoumnosti (odvisne od političnih, ekonomskih in družinskih pogojev). Označujejo jo tudi, kot smo dejali, 'naredi-si-sam biografija', ki se glede na ekonomsko situacijo, izobrazbo, življenjsko obdobje, družinsko situacijo, kolege, zlahka spremeni v 'biografijo zloma'.« (Beck in Beck Gernsheim 1996, 823) V ustvarjanju lastne biografije v novih navodilih in pravilih, ki jih postavljajo država, trg dela, birokracija itd., nimamo tiste trdne opore, ki bi nam jasno kazala pot v uspešno prihodnost. Kar je pač ena od značilnosti pozne moderne. Med tiste, ki jih takšna navodila ter pravila implicirajo in prizadenejo, ko kar na enkrat jasno udarijo, so prav mladi, saj se zaradi zahtevanih, vendar mnogokrat manjkajočih praktičnih kompetenc težje prilagajajo novim družbeno-ekonomskim razmeram.⁴ Kapitalizem je z naraščajočo mednarodno konkurenco in gospodarsko krizo v 70-tih letih 20. stoletja, ob hkratnem rastočem individualizmu, bistveno spremenil življenje, s tem, ko »v ponovni marketizaciji kapitalizma [...] enakost in varnost žrtvujemo za svobodo in izbiro.«

³Je Durkheim-ovo družbeno dejstvo: motnja običajnim aktivnostim družbenega sistema zaradi manjkajočih družbenih predpisov.

⁴ O tem več v nadaljevanju.

(Fulcher 2010, 70, 71) Na podlagi te zgodovinske spremembe lahko soglašamo z dilemo vprašanja družbene integracije, ki temelji na skupnih materialnih interesih: »Upanje, da le materialni interesi in institucionalna soodvisnost (potrošnja, trg delovnih mest, država blagostanja, pokojnine) ustvarjajo kohezijo, pomeni zamenjati problem z rešitvijo in iz potreb dezintegriranih skupin in skupinskih zavezništov narediti vrlino, ki jo potrebuje teorija o družbi.« (Beck in Beck Gernsheim 1996, 835) Na kapitalističnem zahodu je od 80-tih let dalje, na postsocialističnem pa od 90-tih naprej, ravno vprašanje lastne eksistence posameznika tisto, ki motivira in mobilizira ljudi za individualno delovanje. Vprašanje v kolikšni meri je torej prisotna njihova »materialna« prikrajšanost, je prihranjeno za vsakega posameznika posebej.⁵ To je cena, ki jo posameznik plačuje v liberalni družbi: »Zdaj, v svobodi, se posamezniki lahko in morajo odločati zase; vse obstoječe institucije so propadle, vsa stara prepričanja so izginila. Radost svobode hkrati pada v praznino. Sedaj se vsakemu pušča, da poskrbi zase. Kakšna so pravila? Kdo vlada? Tisti, ki imajo in vedo, kako povečati to, kar imajo.« (Beck in Beck Gernsheim 2001, 1) Individualizacija je torej družbeno stanje, je struktura, ki poganja družbeno kohezijo individualizirane družbe, in svobodne odločitve posameznikov so temu podrejene, ne pa obratno.

4.3 Pozna moderna in mladi

V pozni moderni so vse manj jasne meje med zaželenimi in nezaželenimi prehodi ter so v veliki meri odvisni od življenjskega poteka posameznika. Kaj so zaželeni in kaj nezaželeni prehodi, določajo prav institucije socialne države, ki imajo moč pri določanju normativnih vzorcev. Odraščanje oz. prehod v odraslost je v zvezi s potrebo po družbeni vključenosti, ki je kot nekakšen kažipot, ki se je v obdobju pozne moderne razgubil, postal vse manj jasen in ohlapen.

Pozna moderna je prinesla obilico sprememb, kot so spremembe v izobraževalnih poteh, načinu dela, spremenjenih družinskih vzorcev itd. Klasičen prehod v odraslost so nadomestili nestandardizirani prehodi. Vzrok takim prehodom lahko predvsem pripišemo velikim spremembam na področju izobraževanja, dela in socialne politike. Pojavljajo se različni življenjski stili in vzorci, ki so v korelaciji s povečanjem družbene in prostorske mobilnosti, povečanjem izobrazbenih možnosti in izbir ter povečanjem refleksije in načrtovanja lastne biografije. (Beck v Ule, 2008, 35) Tiste institucije, ki upravljajo življenjski potek ljudi, so

⁵ Z materialno prikrajšanostjo v eksistenci posameznika, ki je tako značilna (statusni simboli) za razvite liberalne in individualizirane družbe, sem želela pokazati tisto, kar ima individualizacija lahko za socialno posledico.

individualizacijo v sodobnih življenjskih potekih tudi proizvedle in utrdile. »*Institucionalna individualizacija*« (Beck in Beck-Gernsheim v Ule 2008, 35) je utrdila prepričanje posameznikov, ki izhaja iz v uvodu omenjene nove (delovne)⁶ etike, da mora vsak sam poskrbeti za svoje življenje. Institucije sodobnih družb, ki vključujejo trg delovne sile, izobraževalni sistem, sistem socialnega skrbstva, sisteme socialnega zavarovanja in zdravstva, so institucije, ki se naslavljaajo na posameznike, in na katere imajo prav mladi zelo malo vpliva.

Institucije izobraževanja je potrebno umestiti v korelacijo z modernizacijo sodobnih družb. V njih se je postopoma razvil nov tip mladosti, ki je predvsem poudarjal izobraževanje: »Z razširjanjem intenzivnega šolanja na vse socialne sloje in razrede, na oba spola, in s podaljševanjem šolanja se je izobraževalni moratorij razširil in utrdil v vseh razvitih sodobnih družbah.« (Ule 2008, 128) Vendar je novo to, poudarja Mirjana Ule (prav tam, 130), da se – ob siceršnji vse zgodnejši samostojnosti na drugih področjih – podaljšuje prav ekonomska odvisnost od staršev. Prav v institucijah, kot sta izobraževanje in delo, pa se strukturirajo prehodi iz mladosti v odraslost. Legitimirale in varovale naj bi jih socialne državne institucije, ki pa zaradi preobremenjenosti z nepredvidljivimi zahtevami trga dela v praksi dostikrat zatajijo. To pa se lahko izkaže v socialnem izključevanju mladih, namesto da bi imelo učinek socialne vključenosti. Socialna integracija naj bi pomenila priznanje učnih procesov in strategij soočanja, ki jih posameznik v nekem obdobju izobraževanja razvije. Zahteva po udeležbi v družbi glede varne zaposlitve pa je v razmerah »ponovne marketizacije kapitalizma« (Fulcher, 2010) vse manj uresničujoča. Stabilnost življenjskega poteka se je močno zmanjšala prav zaradi rastočega preloma v zaposlitvenih možnostih, delovnih razmerah in zaslužkih med profesionalnimi poklici in običajnimi delavci. V zadnjih letih je izrazit povečan pritisk na mlade, da si pridobijo čim višjo in boljšo izobrazbo, ki bi zajamčila varno zaposlitev kot cilj uspešnega prehoda v odraslost. »V sodobnosti se [mladi] soočajo s konfliktnimi izzivi globalizacije, tehnološkega napredka in ekonomske nerazvitosti na eni strani ter individualizacije, nacionalne mobilizacije in tradicionalnih konfliktov. Tveganja prehodov v odraslost jih silijo v iskanje fleksibilnih strategij, da se z izobraževanjem, delom in zabavo, družino in vrstniškimi odnosi prebijejo do (negotovih) ciljev.« (Ule 2002, 221–222) Prehodi v odraslost niso bili nikoli tako negotovi, kot v današnji družbi, saj tudi čim

⁶ Če bi iskali teoretske ustreznice delovni etiki, bi jih našli pri Maxu Weberu in povezavi med »protestantsko etiko« in »duhom kapitalizma«. Vendar to ni eden od ciljev diplomskega dela.

višja dosežena izobrazba še ni garant odraslosti. Mladi zato odraslosti ne prepoznavajo več z nekaterimi objektivnimi kazalci, »kot so: dokončanje šolanja, stalna zaposlitev, ustvarjanje svoje družine itd.«, temveč predvsem z različnimi subjektivnimi pogoji. (Ule 2008, 14) Poleg zelo pomembnih individualnih življenjski dogodkov, ki zaznamujejo prehod v odraslost, je eden izmed teh zagotovo (in bo ostal) negotov prehod v zaposlitev. Zato so se mladi umaknili v zasebnost in vse bolj cenijo družino (in dobro zaposlitev). Današnja generacija mladih vse dlje ostaja doma pri starših in se vse pozneje ekonomsko osamosvaja. Podatki iz *Eurostata* za december 2009 (v Pirc 2010) kažejo, da se prav mladi Slovenci, (poleg Slovakov) zelo pozno osamosvajajo. Fantje v povprečju zapustijo dom staršev pri 31,5 leta, dekleta pa pri 29,6 leta. Eden od bolj duhovitih vzrokov za tako pozno osamosvajanje bi lahko bila že kar pregovorna nemobilnost Slovencev, saj so starši zgradili tako velike hiše, da je v njih prostora za najmanj dve generaciji. Seveda je primarni razlog poznega osamosvajanja ekonomska odvisnost od staršev.

Pritiske iz zunanjega sveta so mladi torej ublažili z opiranjem na ožje socialne podpore - na starše. Pri uspehu posameznika je zelo pomembna kvaliteta družinske podpore kot oblika »osamosvajanja«. (Ule 2008, 15) Vsi ti dejavniki so nadomestili standardne statusne determinante (npr. spol, rasa, etnična pripadnost, socialni izvor), ki so včasih veljale za najpomembnejše in so določale posameznikovo »usodo« oz. prihodnost. Prišlo je do premika k novim vrednotnim usmeritvam mladih, ki so bolj osebno naravnane. Sem spadajo tudi pogoji dela. (prav tam, 178) Vse bolj se govori tudi o razpadu tradicionalnih vrednot, kar pa po eni strani izraža zgolj strah pred tako svobodo, kot jo imamo/imajo. Mladina odrašča v zelo odprtem socialnem svetu, kjer je na izbiro nešteto možnosti, a zelo malo navodil, ki bi jih usmerjala. Življenjski stili so oblikovani na podlagi množične mladinske potrošnje in preko le-te se ustvarjajo tudi vrednote, ki vladajo med mladimi.

4.4 Podaljševanje procesa izobraževanja

Za uspešni vstop v družbo odraslih je pomembno, katero izobraževalno pot izberemo. Merilo dobrega statusa je povezano z doseženo izobraževalno stopnjo, kar posledično vpliva tudi na zaposlitev. Za mladostnike postajajo vse bolj pomembni izobraževalni dosežki, za katere lahko rečem, da so tekmovalne narave. Večje uspehe ko dosegaš v izobraževalnih sistemih, z večjim kulturnim kapitalom in s kvalifikacijami za delo se lahko ponašaš. Mladi se zaradi pritiskov po doseganju čim višje stopnje izobrazbe različno odzivajo. Glavno pa je to, da so zelo občutljivi na neuspeh.

Proces šolanja se je v zadnjih petdesetih letih povsod v sodobnem svetu dramatično spremenil. (Ule 2008, 139) Izrazito narašča izobraževanje na visokih šolah. V današnjem času je pomembna norma nadaljevati študij na visokih šolah in fakultetah. Starši od svojih otrok pričakujejo, da bodo dosegli čim višji izobrazbeni status, in so prepričani, da bodo potem lažje dobili zaposlitev. Dandanes se kaže, da je to napačno prepričanje, saj delovni trg ne potrebuje tako veliko število univerzitetno izobraženih ljudi, kot pa jih je na razpolago. Pozitivna stran procesa podaljševanja izobraževanja je pridobitev vse večjega kulturnega kapitala, vendar je slabih strani vse več. Mladi so prepričani, da bodo s čim višjo izobrazbo dosegli boljši družbeni status, kar pa ne ustreza ravno družbeni realnosti: »Statistike povsod po svetu kažejo, da se večja odstotek tistih, ki po pridobitvi fakultetne izobrazbe ne dobijo dela, ustreznega svoji izobrazbi.« (prav tam, 139)

Veliko mladih ne dela v poklicih, za katere so izobraženi; delajo celo taka dela, ki so pod ravno zahtevane izobrazbe. Vse več je takih del, ki so čisto na vrhu in čisto na dnu plačilne lestvice. Izrazito pa primanjkuje delovnih mest v srednjih plačilnih razredih, kar prizadene najbolj mlade; saj izgubljajo plačilno moč. (prav tam, 141)

Mladostniško obdobje je postalo tako nejasno, da se zaradi tega podaljšuje proces izobraževanja in s tem obdobje odraščanja. Sedanjo generacijo so poimenovali z metaforo »*jo jo generacija*.« (prav tam, 242) Kar pomeni, da so mladi na nekaterih področjih v življenju zelo odgovorni in samostojni, so »odrasli«, na drugih pa se izkažejo kot »otroci«.

Tudi politika obrača hrbet mladim. Namesto da bi se našle skupne poti za zagotovljeno varno prihodnost, nove generacije iščejo individualne rešitve, ki pa ne prinašajo dolgoročnih rešitev.⁷ Po drugi strani pa mladih politika ne zanima: »No, to, da jih politika ne zanima, sicer ni nenavadno. S tem, ko je mladih vedno manj, postajajo tudi za politiko vse manj zanimivi. Ta se jim je torej sama odpovedala,« meni Uletova (Pirc, 2010). Izobraževalna politika sicer še spodbuja mlade, da nadaljujejo šolanje na terciarni stopnji, da bi preprečili strukturna neskladja na trgu delovne sile. Vse to služi predvsem politični in ekonomski eliti: »Namesto zgodnjega vstopa v delo, mladi množično vstopajo v nadaljevalne faze izobraževanja. Izobraževalni sistem je začel delovati tudi kot zgodovinsko nadaljevanje organizacije dela oziroma kot blažilec krize zaposlitvene družbe.« (Ule 2010, 45)

⁷ To problematiko zelo nazorno in tudi analitično prikaže že omenjeni članek o *Generaciji 0* v Mladini o študentskih in dijaških demonstracijah v Ljubljani, 19. maja 2010. (Pirc, 2010)

Trbanc in Verša (2002, 345) za vedno večjo vključenost mladih v nadaljevanje izobraževanja navajata naslednje razloge:

- *neugodne gospodarske razmere in pomanjkanje razpoložljivih zaposlitev, zaradi česar mladi izberejo nadaljevanje izobraževanja in ne vstop na trg delovne sile;*
- *visok življenjski standard v državah EU, ki omogoča večini mladih in širokih srednjih slojev, da ostajajo v izobraževanju ob delni ali polni pomoči družin;*
- *povečanje želje po izobraževanju med mladimi kot posledica spoznanja, da pomeni boljša izobrazba način za pridobitev boljšega poklicnega oz. profesionalnega položaja na trgu delovne sile, poklicne/profesionalne mobilnosti ter boljših dohodkov;*
- *širjenje izobraževalnih sistemov, ki postajajo zelo razvejani, s številnimi možnimi vstopi in izstopi ter različnimi možnostmi dodatnega izobraževanja (tudi v krajših oblikah).*

Slovenija ima sicer dostopne možnosti glede izobraževanja mladih. Diplomantov je bilo leta 2006 za 49,1 % več kot leta 2000! (Rakar 2009, 34). Zelo primanjkuje poklicev s sekundarno izobrazbo. Vse več se jih vpisuje na fakultete s področja družboslovja, poslovnih ved in prava, vse manj pa na naravoslovne in tehnične programe. Takšna struktura vpisa pa vpliva na neskladno razmerje med povpraševanjem in ponudbo na trgu dela.

Podaljševanje procesa izobraževanja tudi neugodno vpliva na nizko stopnjo aktivnosti mladih. Mladi vse dalj časa študirajo in ostajajo brez delovnih izkušenj, ki pa igrajo pomembno vlogo pri iskanju zaposlitve. Tudi univerzitetna diploma nič več ne pomeni zagotovila, da po vstopu na trg dela hitro dobiš željeno zaposlitev. Podaljševanje izobraževalnega procesa je predvsem v državnem interesu, saj pomembno vpliva na socialni mir. Raje se razpiše večje število mest na fakultetah in univerzah, kot pa da bi se zagotovila delovna mesta. Tako se je ustvaril »začaran krog«, vse več mladih podaljšuje izobraževanje in vse kasneje vstopajo na delovni trg. Dolgotrajno izobraževanje je kot nekakšna strategija, da si mladi zatiskajo oči pred »krutimi« razmerami na trgu delovne sile in mislijo, da si s tem zmanjšujejo tveganja pred nezmožnostjo zaposlitve.

Če pogledamo podatke (v Finančni periskop 2010), je bilo v letu 2009 ves čas prostih več kot 1000 delovnih mest. Najbolj iskani poklici so bili tisti z zahtevanimi poklicnimi srednjimi

šolami. Analiza zavoda za zaposlovanje (prav tam) kaže, da je bilo za leto 2007 kar 80 % takih prostih delovnih mest, ki zahtevajo V. stopnjo izobrazbe ali celo manj, in 4 % delovnih mest, za katere se zahteva višja izobrazba VI. stopnje, ter 16 % takih z visoko izobrazbo. Ob visokem prilivu diplomantov jih delovni trg pač ni zmožen absorbirati!

Zaradi podaljšujočega procesa izobraževanja se je zelo zamaknil prehod iz mladosti v odraslost oz. v delo in to kar tja do tridesetih let ali pa še po njih. Naš izobraževalni sistem je napačno zastavljen in ne služi mladim v zagotavljanju stabilne, varne prihodnosti. Metka Kuhar (prav tam) ga je označila za »čakalnico, ki omogoča prelaganje vstopa na trg dela, saj se s podaljševanjem izobraževanja mladi navidezno izogibajo streznitvi na trgu dela«.

Seveda je v skladu s konceptom »tvegane biografije« in »biografije zloma« v pozni moderni vedno prisotna strukturna možnost, da posameznik pred in med izobraževanjem sprejme napačne odločitve, katerih posledice lahko nosi skozi celo življenje. Zakonca Beck sta takšno stanje opredelila takole: »Vrsta odločitev, ki so bile prej vnaprej dane, je postala predmet odločanja [...] Vprašanjem in odločitvam, ki spremljajo eksistenco, ni mogoče niti ubežati niti jih zopet spreminjati v tiho samoumevno podlago, ki bi predstavljala osnovo za življenje. To od nas zahteva »tvegana svoboda«. (Beck in Beck Gernsheim 1996, 822)

4.5 Negotovost zaposlitve. Fleksibilne oblike dela in zaposlitve.

V tržnem gospodarstvu je potrebno sprotno in hitro prilagajanje tržnim razmeram. Odgovor na takšno stanje so prav fleksibilne oblike dela in zaposlitve, v katerih se nahajajo največkrat tisti, ki vstopajo na trg delovne sile na novo. Zato so najbolj ranljivi v primerjavi s tistimi družbenimi skupinami, ki so v trg delovne sile že trdno integrirane.

Tradicionalna rešitev linearnega prehoda iz mladosti v odraslost je bila trajna polna zaposlitev po koncu izobraževanja. S tem, ko se je posameznik ekonomsko osamosvojil, se je rešil odvisnosti od družine in širše odvisnosti od družbe. Meje med življenjskimi dobami so bile jasne in natančno opredeljene. Danes se prehod v odraslost vedno bolj odlaga, problemi z zaposlitvami najbolj prizadenejo prav mlade: »Za mlade v prehodu v odraslost se je najprej začel uveljavljati sistem fleksibilne podzaposlenosti, ki se oblikuje na robu uradnega sistema polne zaposlitve. Zanje to pomeni menjavanje nezaposlenosti z obštudijskimi zaposlitvami, z delom v alternativni ekonomiji in podobno.« (Ule 2008, 193–194)

Zaradi pomanjkanja tradicionalnih rešitev zaposlitve, preobremenjenosti sistemov institucionalnih podpor in hkratne institucionalne soodvisnosti (kar je še ena protislovna značilnost pozne moderne) so mladi in tudi ostali prisiljeni v stanje stalne fleksibilne mobilizacije. Krivda za osebni zaposlitveni neuspeh je postala nekakšna subjektivna etična kategorija, ki pa niti ne povzroča, niti ne sme povzročati nekih trajnejših negativnih čustvenih odzivov! Zaradi zgodovinske izključitve mladih iz sistema meznega dela so le-ti zreducirani na golo življenje, skrbijo zase, se ukvarjajo z dejavnostmi v skladu z njihovimi predstavami o delu, utrjujejo biografijo, širijo socialna omrežja itd. Njihov odnos do dela se je spremenil: »Odnos do dela postaja abstraktnejši, bolj želja po doseganju uspehov ali ustvarjalnosti in samouresničitvi. Mezdno delo izgublja monopolni položaj tistega, ki določa smisel (odraslega) življenja. Kot konkurenčna motiva se pojavljata samorazvoj in zasebnost«. (prav tam, 194) Fleksibilnost kot presečišče individualnega življenjskega sveta in družbene strukture je posledica večje svobode delovanja tržnih mehanizmov v kontekstu⁸ državnega posredovanja in regulacije. (Fulcher 2010, 70) Krepitev kulturnega kapitala nasproti ekonomskemu ima lahko, kot opozarjajo raziskovalci mladih, tudi negativne posledice za mlade, saj se z osamitvijo mladih od virov ekonomskega kapitala slabi njihova družbena moč. (Ule 2008, 197)

Ekonomske krize, recesije, negotove družbenoekonomske razmere ipd. prinesejo na trg delovne sile vedno velike zmede. Ekonomska blaginja nacij se zniža, ljudje manj trošijo, izgubljajo zaposlitve, težje se pride do (nove) zaposlitve. Pomanjkanje delovnih mest in brezposelnost prizadene najbolj prav mlade, še posebej tiste, ki se na novo podajajo na trg delovne sile. Kot taki so podvrženi *nenormativnim življenjskim dogodkom*, tistim, ki jih doletijo nepričakovano in kjer nimajo na voljo izdelanih strategij ali družbenih pričakovanj o odzivih nanje. Ti mladi se srečujejo s podzaposlenostjo, z novimi zaposlitvenimi vzorci, ki so manj varni, za krajši delovni čas in določen čas zaposlitve. Zato se povečuje njihova marginalizacija in socialna izključenost. (prav tam, 2008, 27, 215)

Vse spremembe v zvezi z oblikami zaposlitev (mladih in ostalih delovno sposobnih) in pretreseno strukturo trga dela potrjujejo dejstvo, da prehoda v odraslost ne moremo več razumeti linearno. Prehod je težji, negotov in nejasen. Posledica tega dejstva je, da

⁸ Ta kontekst tu zgolj omenjam, povezavo državne regulacije in oblik fleksibilne zaposlitve puščam ob strani.

raziskovalci mladih govorijo o *polodraslih* ali *mladih odraslih*.⁹ Mladi odrasli »bodisi niso ekonomsko samostojni (niso zaposleni) bodisi nimajo svoje družine oziroma otrok, ampak živijo kot otroci v izvorni družini in jih ekonomsko podpirajo starši ali družba kot pasivne opazovalce družbenih razmer brez posebne aktivne vloge v njej«. Imajo številne znake odraslosti, npr. biološka starost čez trideset let, vendar nimajo bistvenih socialnih znakov. (prav tam, 242)

4.5.1 Mladi in študentsko delo. Oris fleksibilne zaposlitve v slovenski družbi.

Najbolj razširjena fleksibilna oblika dela med mladimi je honorarno plačano delo. Med vsemi študenti je takšnih, ki v času študija opravljajo tudi plačano delo, 65 %. (Eurostudent 2007, Prikaz 42: Delo študentov v času študija) Gre za razne vrste zaposlitev, ki so za določen čas. Delo prek študentskega servisa je ena izmed najbolj pogostih oblik in popularnih možnosti, da mladi kombinirajo študij z delom. Od mladih se pričakuje veliko sposobnosti za delo (znanje, prilagodljivost, kreativnost ipd.), plačilo pa takim zahtevam dostikrat ni primerno. Ponekod najraje zaposlujejo mlade zlasti zaradi nižjih stroškov in večje nagnjenosti mladih k inovacijam. Ker je delo preko študentskega servisa že tako razmahnjeno med mlado populacijo, ga raziskovalci uvrščajo v poseben segment delovne sile, ki temelji predvsem na zniževanju stroškov delodajalcev, saj je relativno poceni: »Nizka cena dela mladih nagraduje zaposlovalce, ne mladih.« (Ule 2009) Tovrstno delo je tudi slabo zakonsko regulirano.

Mladi se vedno bolj srečujejo z manj varnimi oblikami zaposlitve, saj so zaposlitve le-te za nedoločen čas ali t. i. standardne zaposlitve vse bolj redke. To je posledica vse bolj negotovih razmer na delovnih trgih, prihoda velikega števila nove kvalificirane delovne sile in selitve proizvodnje. Nestabilne oblike zaposlitev pomenijo za mlade manjšo socialno varnost, manjše pravice in socialne ugodnosti, kot jih imajo standardne zaposlitve. Tako se pri uveljavljenih fleksibilnih oblikah dela izvaja velik pritisk nad mladimi, zato je mladost in prehod v odraslost vse drugo, kot pa »brezskrbna«. Zakaj? Ker na ravni države (in tudi Evropske unije) ni neke izdelane uspešne mladinske politike, je kritičen raziskovalec mladine Andreas Walther, »ki mladim pomaga, da lahko sami odločajo o svojem življenju. To pomeni marsikaj: dostop do izobraževanja, možnosti osamosvajanja od staršev, opravljanje izbranega

⁹ In še: »Mladi odrasli so tisti, ki po vseh tradicionalnih merilih (starost, izobrazba) ne sodijo več v kategorijo mladih, vendar še niso dosegli socialnega statusa odraslih v tradicionalnem pomenu; niso ekonomsko samostojni ali nimajo redne zaposlitve ali nimajo lastne družine ali živijo v izvornih družinah.« (Ule 2008, 241)

poklica, izražanje osebnih stališč, možnost dejanskega vplivanja na politiko in družbo...« (v Kučić 2010, 15) Tudi po pridobljeni izobrazbi veliko mladim ne preostane nič drugega, kot da se zaposlijo v fleksibilnih oblikah dela, četudi jim takšna oblika ne predstavlja varne in trajne zaposlitve ter dodatnih ugodnosti, ki bi jih imeli pri zaposlitvah za nedoločen čas: »Številni ljudje se gibljejo med negativnimi zaposlitvami in obdobji nezaposlenosti in se ujemajo v krog nizkih dohodkov, iz katerega se le težko skopljejo.« (Ule 2008, 220)

Mladi so vpeti v tveganje hitrejšega menjavanja obdobja zaposlenosti z obdobji brezposelnosti. Od njih se pričakuje nenehna kreativnost ter sprejemanje pozitivnih in negativnih lastnosti fleksibilnih oblik dela. Če temu niso kos, slej ko prej izpadejo iz konkurenčnega boja za kreativna delovna mesta in iz doseganja dobrega družbenega statusa ter se znajdejo v skupini slabo plačanih, neperspektivnih zaposlitvah ali pa postanejo celo brezposelni. (Ule 2000, 31)

Zakaj delodajalci tako radi zaposlujejo mlade v fleksibilnih pogojih dela? Glavni razlog je verjetno v tem, da ko lastnik ni več zadovoljen z zaposlenim oziroma ko ga več ne potrebuje, ga preprosto odpusti. Urnik dela prilagaja potrebam svojega podjetja in do mladih zaposlenih nima veliko obveznosti, v primerjavi z obveznostmi, ki jih ima s tistimi, ki so v polni zaposlitvi (za nedoločen čas). Sam se torej odloča za posamezno obliko zaposlovanja, izbere tisto, ki mu prinaša največ dobička in najmanj stroškov ob tistem zanikanju ustreznega ovrednotenja formalne izobrazbe, ki bi mladim (študentom in diplomantom) odpirala dostop do »višjih« delovnih mest.¹⁰

Veliko mladih se zaradi slabih zaposlitvenih možnosti mladih diplomantov zaposluje v poklicih, ki so pod ravno njihove izobrazbe. To je posledica neskladja med povpraševanjem in novimi pritoki diplomantov na trg delovne sile. Tako se mladi soočajo s podzaposlenostjo, ki v tem primeru pomeni »izhod v sili«. Želeli bi delati na bolj primernih mestih, kot so trenutno zaposleni ali so celo brezposelni. Na tistih, ki bi ustrezali doseženi stopnji izobrazbe, vendar ... Raziskovalec mladine Andreas Walther (v Kučić 2010, 16) poda tole možno razlago: »Pogosto pozabljamo, da morajo imeti vse naše odločitve neko smiselno mesto v

¹⁰ V izvorniku: »Študentsko delo – tako je gotovo tudi bilo načrtovano, bi *lahko* funkcioniralo, toda samo ob *postavki ustreznega ovrednotenja formalne izobrazbe*, ki bi diplomantom dejansko odpirala dostop do 'višjih' delovnih mest. Ker pa so ta delovna mesta zasedena in ker po podjetjih formalna izobrazba šteje zelo malo ali pa sploh nič (včasih je celo ovira), študentsko delo v okviru sedanje ureditve dejansko pomeni neloyalno konkurenco na trgu delovne sile, ki je, daleč od tega, da bi bilo ovira neoliberalnemu ogrožanju socialne države, v resnici zgolj eno izmed njegovih orodij.« (Bunta 2010, 12)

naših osebnih biografijah. Če se odločimo za študij jezika, ker želimo postati gimnazijski učitelji, ne moremo biti navdušeni nad slabo plačanim prevajanjem kakih uporabniških navodil. Če že sprejmemo tako delo, bomo verjetno hoteli verjeti, da je le začasno – ovinek na naši poti ali način, kako bomo zaslužili denar za najemnino.«

Status mladih se je v primerjavi s prejšnjimi generacijami torej zelo spremenil. Včasih so bili mladi zelo hitro vpeti v delovni proces in so imeli že zgodaj načrtane življenjske cilje, danes pa se soočajo s stalno grožnjo, da se jih izključi iz gospodarstva in iz sveta dela. Takšne razmere so za mlade postale težko pregledne in neobvladljive ter pomenijo dramatične spremembe v sodobnih družbah.

5 RAZISKOVALNA STRATEGIJA IN METODOLOGIJA

5.1 Raziskovalni problem

Problem raziskovalne naloge je: Kakšne življenjske stile in okolja socialne podpore izbirajo »mladi odrasli«, ko ne uspejo s klasičnim prehodom iz izobraževanja v zaposlitev?

Podatki za preverjanje raziskovalnih vprašanj so zbrani v okvirnih problemskih temah: osebna biografija; zaposlitev ali brezposelnost; družinska podpora kot ključna opora mladih pri izobraževanju in zaposlovanju; podaljševanje procesa izobraževanja; kako se kot mlada oseba soočiti s takšnim položajem v družbi, ki promovira k čim boljši zaposlitvi usmerjene življenjske cilje; subjektivna občutenja (odraslosti, prihodnosti, sreče itd.). Na podlagi opisanih tem so bila strukturirana vprašanja v intervjuju.

5.2 Metoda

Metoda zbiranja podatkov: poglobljeni intervju. Uporabila sem posebno vrsto študije primera: življenjsko zgodbo, ki raziskovalcu omogoči, da vidi družbeni svet tako, kot ga vidi akter. Uporabljena je strukturirana forma intervjuja, odprti in zaprti tip vprašanj.

5.3 Predstavitev intervjuvank

Pri izbiri intervjuvank me je motiviralo to, da poiščem dva nasprotna primera oz. dve različni življenjski izkušnji mladih diplomantk pri prehajanju v odraslost oz. v zaposlitev. Prva intervjuvanka, ki prihaja iz Ljubljane, je že nekaj let moja znanka. Predvsem me je pri njej navdušil njen življenjski optimizem. Kljub nekaterim spodrseljajem pri iskanju zaposlitve in zavrnitvam ni obupala. Kariera ji predstavlja tisto, s čimer se bo dokazala in verjame, da bo

dobila takšno zaposlitev, v kateri bo uspešna. Za drugo intervjuvanko pa sem se odločila čisto naključno. Prijatelj mi je omenil znanko, katera se ne znajde v današnjih družbeno-ekonomskih razmerah in gleda na dane tržne razmere in položaj mladih zelo pesimistično. Zaradi teh dejstev sem se odločila, da ju prosim za intervju.

Intervjuvanka 1:

Ime: Mojca

Spol: ženski

Starost: 27 let

Izobrazba: univerzitetna

Status: brezposelna¹¹

Intervjuvanka izhaja iz: mestnega okolja

Čas in kraj izvedbe trajanja razgovora: 15. julij 2010, Ljubljana

Intervjuvanka 2:

Ime: Tanja

Spol: ženski

Starost: 25 let

Izobrazba: visokošolska

Status: brezposelna

Intervjuvanka izhaja iz: ruralnega okolja

Čas in kraj izvedbe trajanja razgovora: 8. september 2010, Ljubljana

¹¹ Prva respondentka je po opravljenem intervjuju uspela s svojo strategijo iskanja zaposlitve in dobila zaposlitev za nedoločen čas.

6 RAZISKOVALNA VPRAŠANJA

6.1 Raziskovalno vprašanje 1

Ali negotove zaposlitvene možnosti pomembno vplivajo na odločitve mladih glede podaljševanja izobraževanja?

6.2 Raziskovalno vprašanje 2,

Ali na prehodu v zaposlitev mladi vidijo odraslost kot nejasno, oddaljeno in negotovo?

6.3 Raziskovalno vprašanje 3

Ali je pridobitev varne zaposlitve danes eden izmed glavnih življenjskih problemov med mladimi?

6.4 Raziskovalno vprašanje 4

Ali je pri prehodu v zaposlitev mladim močna opora družina?

7 INTERPRETACIJA REZULTATOV

7.1 Prehod v zaposlitev

Nekaj mesecev pred diplomo leta 2007 je prva respondentka dobila delo preko študentskega servisa, ki ga v informacijskem podjetju opravlja že tri leta in pol. Pove, da študentski zaslužek »sicer ni tako slab«. 8–9 ur na dan opravlja vrsto različnih delovnih nalog. Pove, da je delo, ki ga opravlja kot študentka, enako delu redno zaposlenega z vsemi pripadajočimi pravicami (katerih ona nima). Obljubam o redni zaposlitvi navkljub je niso zaposlili. Še istega leta se je Mojca odločila študij nadaljevati in se je vpisala na podiplomski/magistrski bolonjski študij. Kot vzroka navaja svojo lastno ambicioznost in stališče, da je za dobro zaposlitev potrebna čim višja stopnja izobrazbe. V preteklosti je dajala poudarek, da bo ekonomistka, danes pa je glede večjih zaposlitvenih možnosti mnenja, »da bi bilo bolje, če bi izbrala drug poklic, bolj strokoven«. Za Mojco je dober zaslužek, katerega prejema za obštudijsko zaposlitev, razlog, da nadaljuje študij: višjo izobrazbo kot bo dosegla, več možnosti bo imela za boljšo zaposlitev, bolje bo zaslužila. Ne želi si materialne prikrajšanosti, tu je izpostavila idejo imeti lastno družino. Iz izkušenj pri iskanju zaposlitev se je naučila, da je zaposlitvena negotovost zelo velika; navaja »mreženje« (iskanje zaposlitve s pomočjo znanih oseb – je oblika iskanja zaposlitve, ki je zasnovana na poznanstvih). Poudarja pa, da tako izobrazba kot tudi delovne izkušnje niso vedno garant redne zaposlitve. Kot vzrok za slabe zaposlitvene možnosti vidi tudi v »finančni krizi«.

Druga respondentka v podaljševanje svojega izobraževanja ne verjame, to se ji zdi brez nekih posebnih koristi. Tanja je namreč razočarana na dejstvu, da ji visokošolska izobrazba ni uresničila želje zaposliti se kmalu po diplomi. Sicer ni povedala, kateri visokošolski naziv je pridobila. Zaradi nezaposlenosti svoje izobrazbe ne vrednoti izobrazbi primerno; navaja celo, da bi bilo morda bolje, če bi imela samo »osemletko«, ki bi ji prinesla nek, tej izobrazbi primeren poklic. Poudari, da morda celo za »nedoločen čas«. Zlasti jo moti pomanjkanje ustreznih izkušenj, ki jih zahtevajo delodajalci. Denar, ki ga je porabila za študij, se ji zdi nekoristno porabljen. Tanja je dajala in še vedno daje poudarek čim prejšnji diplomi in takojšnji zaposlitvi, da se lahko ekonomsko osamosvoji. V tem pogledu ima zelo jasno in pragmatično postavljene cilje. Kot brezposelna, prijavljena na zavodu za zaposlovanje, vse aktivnosti v zadnjem letu posveča iskanju zaposlitve, a o nadaljevanju študija ne razmišlja. V vlogi osebe, že eno leto prijavljene na zavodu za zaposlovanje, morda pričakuje malo preveč institucionalne pomoči. V tej formalni vlogi se zaplete: pričakuje pomoč zavoda, vzroke za razmere na trgu dela pripisuje »državi«, hkrati pa ima precej nizko mnenje o svojih sposobnostih. V primerjavi z Mojco jo takšna samopodoba lahko ovira pri večji prožnosti ob zaposlitvenih aktivnostih.

Pri prvi intervjuvanki obstaja izražena pomembna povezava med negotovostjo zaposlitve in podaljšanjem izobraževanja, medtem ko druga intervjuvanka daje prednost takojšnji zaposlitvi.

7.2 Strahovi in negotovosti

Obe intervjuvanki sta jasno in brez zadržkov izjavili, da ju je strah prihodnosti. Mojca najprej poudari iztekanje statusa študentke, tj. spremembo formalnega statusa na slabše, ki jo lahko doleti, če ne dobi »redne službe«. Tanja pa je negotova glede zaposlitve, saj, kot poudarja, nima izkušenj, ki jih zahtevajo delodajalci. Glede svoje lastne predstave v prihodnosti je trenutno bolj pesimistična. Skupno jima je stališče o zaposlitvenih možnostih, da se v institucionalnih oblikah zaposlovanja, ki se jih poslužujeta, obe vidita precej nemočni. Vse proste razpisane zaposlitve naj bi bile že v naprej oddane, saj naj bi temeljile na poznanstvih, »vezah«, socialnih »mrežah« ipd. Obe zelo poudarjata pomanjkanje izkušenj, pa tudi to, da je za razpisano zaposlitveno mesto pomembna stopnja izobrazbe. Mojca se zato trudi doseči magistrsko bolonjsko stopnjo, Tanja pa se je vdala, češ, »kaj mi bo moja izobrazba«. Glede

zaposlitve v prihodnje sta sicer na istih stališčih - čim prej se primerno zaposliti. Zato obe veliko časa posvečata aktivnostim iskanja zaposlitve, strinjata se tudi z oblikami fleksibilne podzaposlenosti za krajši čas oziroma, kot komentirata, ker ni druge možnosti. Obe tudi izražata mnenje, da je bilo v preteklosti dovolj dela za njune starše, danes pa je situacija zelo spremenjena in ni nekih jasnih in trdnih smernic v oblikovanju lastne biografije. Razlikujeta pa se prav v odnosu do dosežene (stopnje) izobrazbe. Mojca je ambiciozna, jasno ima zastavljene cilje, nadaljevanje študija kombinira s študentskim delom. Pove, da se brez dvoma čuti odraslo in tudi zakaj je temu tako (ker živi v lastnem gospodinjstvu). Tanja pa kljub jasno zastavljenim ciljem uspeha nekako ne predvidi. Živi še s starši. Trenutni formalni status jo sicer motivira k aktivnostim iskanja zaposlitve, saj bi se rada čim prej zaposlila, vendar v njeni »naredi-si-sam biografiji« »sam« še ni dovolj prepoznan. O svoji odraslosti ni popolnoma prepričana, meni, da si brez redne zaposlitve in denarja ne more ustvariti lastne družine. Mojca o svoji družini meni isto.

Imeti, ustvariti svojo družino, je obema respondentkama pomemben dejavnik odraslosti. Vendar si pri tem ne želita kakršne koli prikrajšanosti, povezane s slabo zaposlitvijo in plačilom. Zato v prihodnosti vsaka svoje družine še ne načrtujeta, ker še ne vidita dovolj sredstev za to.

7.3 Problem: zaposlitev

Mojca je v letu dni, ko išče »redno zaposlitev«, poslala okoli 60 različnih prošenj in življenjepisov. Poroča o slabem odzivu: »Le dvakrat sem prišla že res zelo blizu v zadnji krog, vendar so prvič vzeli raje fanta (najbrž zaradi bojazni, da bom zanosila), v drugem primeru pa so pač zbrali eno drugo punco (zakaj, ne vem).« Tanja je že eno leto prijavljena na zavodu za zaposlovanje: »Spremljam razpise, pošiljam prošnje za delo, sprašujem prijatelje, znance, če bi kdo vedel za kakšno delo.« Ni se ji uresničil cilj biti po diplomi »čez nekaj mesecev v službi«. Obe pri iskanju zaposlitve ovirajo zahteve delodajalcev: ali še nimata dovolj izkušenj ali le-te niso »prave« ali stopnja izobrazbe ni ustrezna itd. Obe sta med študijem opravljali delo preko študentskega servisa. Mojca s to vrsto fleksibilne podzaposlitve še nadaljuje. Delita mnenje o »izkoriščanju« te oblike dela. Razmere na trgu dela so jima znane, razlikujeta se po tem, kako sami k tem razmeram pristopata.

Respondentki do intervjuja še nista uspeli dobiti takšne zaposlitve, ki bi jima omogočila prihodnost, v kateri bi uresničili vse načrtovane cilje.

7.4 Podpora staršev

Ekonomsko obe respondentki nista popolnoma samostojni. Mojca živi v očetovem stanovanju in zato plačuje le mesečne stroške. Do konca leta 2008 je dobivala štipendijo iz podjetja njenega očeta. Tanja živi pri starših, pomaga pri domačih hišnih in gospodarskih opravilih, starši jo vzdržujejo in tudi finančno podpirajo. Pravi, da je srečna, ker ima tako dobre starše, ki jo podpirajo v vseh pogledih. Denarno socialno pomoč je prejemale samo nekaj mesecev.

Brez opore družine, ki jo imata obe respondentki v materialnih in drugih ozirih, bi bilo zanju samostojno življenje in iskanje zaposlitve težje.

8 UGOTOVITVE

1. Na prvo raziskovalno vprašanje; ali negotove zaposlitvene možnosti pomembno vplivajo na odločitve mladih glede podaljševanja izobraževanja, sta respondentki odgovorili različno. V Mojčinem primeru drži, da si mladi z višjo izobrazbeno stopnjo skušajo razširiti polje njim ugodnih zaposlitvenih možnosti. Ne glede na to, da nadaljuje študij, opravlja študentsko delo, aktivno išče zaposlitev zadnje leto, je glede zastavljenih ciljev optimistična. Tanja daje prednost čim prejšnji zaposlitvi, njen pogled v prihodnost je trenutno bolj pesimističen. Njena zaposlitvena strategija nadaljevanja študija ne vključuje. Obe se zelo zavedata tega, da zgolj formalna izobrazba sama ni garant večjih zaposlitvenih možnosti. Pa tudi tega, da je odraslost dosežena po koncu izobrazbene poti, ki je kronana z »redno« zaposlitvijo. Pri potrjevanju prvega raziskovalnega vprašanja se respondentki pomembno razlikujeta pri odnosu do izobrazbe. Pozitiven (Mojčin) in negativen (Tanjin) odnos do dosežene izobrazbe raziskovalno vprašanje delno potrjuje, deloma pa ne. Razlog za Mojčin odnos do podaljševanja izobraževanja je prav zaradi njene obštudijske zaposlitve, v kateri je »spoznala«, da višjo izobrazbeno raven kot bo dosegla, večje možnosti bo imela za boljše zaposlitev. Zato se je odločila za nadaljevanje študija. Tanja pa ni imela takšne izkušnje, saj je bila njena želja, da čim prej konča z izobraževanjem in se takoj po »diplomi« zaposli. Zaradi

njene neizkušenosti na delovnem trgu ni bila pripravljena na hitro prilagajanje tržnim razmeram in zato tudi ni bila motivirana k nadaljevanju študija.

2. Na drugo raziskovalno vprašanje; ali na prehodu v zaposlitev mladi vidijo odraslost kot nejasno, oddaljeno in negotovo, sta obe respondentki podobno odgovorili oz. sta podobnega mnenja. Čeprav respondentki nista bili eksplicitno vprašani o načrtovanju svoje lastne družine, je pri obeh odraslost sinonim za ustvariti, imeti svojo družino. O čemer zaenkrat ne razmišljata, ker nimata dovolj materialnih sredstev za takšen podvig in dokler jih ne bosta imeli, kar je pri njiju povezano z zaposlitvijo, svoje lastne družine še ne bosta ustvarili. Ne glede na to, kako sta respondentki definirali občutke o svoji odraslosti (gotova oziroma negotova), je po kriteriju družine pri obeh odraslost pomaknjena nekam v nejasno prihodnost.

3. Tudi na tretje raziskovalno vprašanje; ali je pridobitev varne zaposlitve danes eden izmed glavnih življenjskih problemov med mladimi, sta respondentki odgovorili različno. Razlika med respondentkama je v načinu, kako se s tem problemom soočata. Mojca izhaja iz izkušenj obštudijske zaposlitve in je v svojem početju že prava profesionalka, Tanja pa bi lahko označila z neizrečeno izjavo: »sem žrtev sistema«, ki jo velikokrat slišimo od družbenih subjektov v razmerah »strukturnega nasilja« brezposelnosti. Morda se Tanja ne zaveda tako dobro kot Mojca, da je cena dobre, redne zaposlitve, v sposobnosti posameznikove nenehne prilagoditve tržnim zahtevam. Tretje raziskovalno vprašanje je potrjeno na osnovi aktivnega in pasivnega načina spopadanja z zaposlitvijo oziroma nezaposlenostjo in z dejstvom, da je iskanje zaposlitve aktivnost, ki ju obe respondentki izvajata zadnje leto.

4. Na zadnje raziskovalno vprašanje; ali je pri prehodu v zaposlitev mladim močna opora družina, sta ga obe respondentki potrdili. V obeh življenjskih zgodbah intervjuvank je nedvomno izraženo to, da jima izvorna družina predstavlja močno oporo. Tukaj ne gre samo za ekonomsko, temveč tudi za socialno podporo, ki obema omogoča lažje prehode v odraslost. Brez opore družine si ne predstavljata dostojnega življenja, še posebej to velja pri drugi intervjuvanki, Tanji. Ekonomska neodvisnost bi bila brez ožje socialne podpore lahko predstavljena še v bolj oddaljeno prihodnost ali pa bi lahko vodila v »biografijo zloma«.

9 ZAKLJUČEK

Glavna značilnost moderniziranih družb, se pri mladih odraža z oteženimi prehodi v odraslost. Prav mladi imajo največ težav pri najpomembnejših področjih življenja, od ustvarjanja družine do pridobitve trajne zaposlitve, ki sta močni merili odraslosti. Pri oteženih prehodih jim pomagajo starši. »Družina je v danih negotovih družbenih razmerah za mlade v Sloveniji ključno sidro stabilnosti.« (Lavrič v Trampuš, 2011) Z njihovo pomočjo mladi skušajo pridobiti čim boljši položaj na nestabilnem trgu dela. Zato se mladim družinska opora predstavlja kot ključna pri ekonomskem osamosvajanju. Ali je za mlade to dobro ali ne, o tem bodo sodili strokovnjaki. V teoretskem uvodu sem že omenila, da stroka ni navdušena nad tem dejstvom. »Institucionalna individualizacija« je utrdila prepričanje posameznikov, da mora vsak sam poskrbeti za svoje življenje. Naučiti se morajo izoblikovati življenjske stile za soočenje z negotovostmi in s tveganji prehodov v odraslost. Institucije sodobnih družb, ki vključujejo trg delovne sile, sisteme izobraževanja, socialnega skrbstva, socialnega zavarovanja, zdravstva itd., so institucije, ki se naslavljaajo prav na posameznike. Uletova pravi, da je »družba drugačna, družba tveganja in velikih možnosti«. (Ule v Trampuš, 2011) Mladi so pod velikim pritiskom nešteti izbori in so vse bolj podvrženi tveganju. Po eni strani se osvobajajo tradicionalnih vezi, toda po drugi postajajo zelo odvisni od zunanjih pritiskov, t.i. socialnih institucij. Zato mladi dlje časa ostajajo doma, koristijo družinsko podporo, če je to le možno, in se skušajo pripraviti na vstop v odraslost. Vsem je postalo jasno, da življenje »po diplomi« ne bo lahko in da je najboljša strategija, strategija v hitrem prilagajanju na trenutne družbeno-ekonomske razmere.

Svoje ugotovitve v diplomskem delu ne morem posploševati na celotno populacijo mladih, saj zaradi finančnih in časovnih omejitev to ni bilo izvedljivo. Lahko pa navedem, kakšne strategije ubirajo mladi pri prehajanju v odraslost, v negotovih razmerah na trgu dela. Prva intervjuvanka se spopada z negotovostmi dokaj optimistično, se hitro prilagaja in se zaveda, da so vsi načrtovani cilji odvisni najprej in zlasti od nje same. Torej lahko trdim, da je sprejela in spoznala »institucionalno individualizacijo«. Druga intervjuvanka pa je sedaj šele na tej poti. Za enkrat se na trgu delovne sile še samoprepoznava kot nemočna in negotova. Razlogi, da se prva intervjuvanka lažje sooča z negotovostjo, so predvsem psihološki resursi, saj je Mojci znano, da je njena prihodnost v korelaciji prav oz. samo z njenim aktivnim delovanjem. Tanja pa se preveč zanaša na socialno pomoč in državne institucije, od katerih ne more pričakovati, da ji bodo omogočili gotovo prihodnost, saj so ti sistemi preobremenjeni. Bistvo

sodobnih modernizacijskih procesov je prav v aktivnem delovanju posameznikov, da si sami ustvarijo »lastno« biografijo. Na podlagi študij primera dveh mladih diplomantk sem skušala prikazati različni življenjski zgodbi prehajanja v odraslost. Pri prvi intervjuvanki se predvsem opazi zgodnejša osamosvojitvev in posledično bolj samostojno razmišljanje pri načrtovanju življenjske poti. Medtem ko druga intervjuvanka še vedno živi v izvorni družini in je tipičen primer mladega človeka, ki podaljšuje mladost in se ne znajde v sodobni družbi, družbi »tveganja«. Za olajšanje prehodov v zaposlitev in odraslost v pogojih »družbe tveganja« bi bila potrebna sprememba izobraževalnega sistema, saj je za večino mladih nadaljevanje izobraževanja prej odsev manjših možnosti na trgu delovne sile, kot priti do večjih možnosti v izobraževanju. (Ule, 2009) V kolikor so ali bodo tudi drugi mladi odrasli kontradiktorne poteze procesov modernizacije prepoznali, sprejeli in so pripravljeni oblikovati individualizirane zaposlitvene strategije, potem sama ne vidim vzrokov, da bi se znašli med poraženci.

Ne smemo pa pozabiti, da bi morala politika nameniti več pozornosti mladim, saj se zdi, da je pozabila nanje. Še posebej na področju zaposlovanja oz. pri prehodu iz izobraževanja na trg dela. Politika in mladi bi morali delovati bolj usklajeno in poiskati konkretne rešitve pri omenjenih problemih. Predlog za rešitev zagat zaposlovanja mladih vidim v sprejetju zakona, ki bi obravnaval le študente in ne tudi vse brezposelne, upokojenca, kot narekuje »Zakon o malem delu«. Predvsem naj bi sprejetje predlaganega zakona temeljilo na omejitvi delovnih ur, višini dohodka, ki mlademu vseeno omogoča dostojno življenje med študijem, ter število študentov, ki jih posamezno podjetje lahko najame. V tem primeru bi se sprostile redne oz. standardne zaposlitve. Obenem bi morale državne institucije mlade spodbujati k čim hitrejšem dokončanju študija in neposredno na čim hitrejši vstop na trg dela. Drži pa tudi, da sestava diplomantov po področjih študija ni ustrezna, saj imajo zaposlovalci drugačne potrebe. Zato bi bilo dobro, da se mlade že zelo zgodaj usmerja in motivira v posamezne poklice, ki jih primanjkuje. Šele takrat bodo lahko mladi upali na boljšo in svetlejšo prihodnost in brez strahu vstopali v svet odraslih.

10 LITERATURA

1. Beck, Ulrich in Elisabeth Beck-Gernsheim. 1996. Individualizacija in 'tvegane svobode': perspektive in nasprotja k subjektu usmerjene sociologije. *Teorija in praksa* 33 (5): 817– 838.
2. --- 2001. *Individualization: Institutionalized Individualism and its Social and Political Consequences*. London, Thousand Oaks, New Delhi: Sage publications.
3. --- 2006. *Popolnoma normalni kaos ljubezni*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
4. Bourdieu, Pierre. 1998. *The Essence Of Neoliberalism*. Dostopno prek: <http://www.analitica.com/bitblioteca/bourdieu/neoliberalism.asp> (12. april 2010).
5. Bunta, Aleš. 2010. O dveh študentskih uporih. Zakaj bo to državo prizadel intelektualni generacijski mrk s povsem nejasnimi posledicami in kdo je za to odgovoren. *Pogledi* 1 (6): 12.
6. *Finančni periskop*. 2010. Diploma kot izogibanje streznitvi na trgu dela, 28. januar. Dostopno prek: <http://periskop.si/2010/01/diploma-kot-izogibanje-streznitvi-na-trgu-dela/> (16. junij 2010).
7. Fulcher, James. 2010. *Kapitalizem. Zelo kratek uvod*. Ljubljana: Krtina.
8. Kučič, J., Lenart. 2010. Razmišljam, kako dolgočasne evroprojekte narediti zanimive. Andreas Walther, raziskovalec mladine [intervju]. *Delo, Sobotna priloga*, 10. julij. Dostopno prek: <http://www.lenartkucic.net/2010/07/10/andreas-walther-raziskovalec-mladine/> (15. avgust 2010).
9. Ministrstvo za visoko šolstvo, znanost in tehnologijo Republike Slovenije. 2007. *Evroštudent 2007: ekonomski in socialni položaj ter mednarodna mobilnost študentov v Sloveniji*. Dostopno prek: <http://www.avantis.si/evrostudent/rezultati-2007/media/evrostudent.si.2007.pdf> (10. junij 2010).
10. Pirc, Vanja. 2010. Generacija O. *Mladina* (21). Dostopno prek: http://www.mladina.si/mednik/201021/generacija_0 (6. junij 2010).
11. Rakar, Tatjana. 2009. Izobraževanje in izobraženost mladih. V *Med otroštvom in odraslostjo: analiza položaja mladih v Sloveniji 2009*, ur. Urban Boljka, Andrej Fištravec,

Miroljub Ignjatović, Srna Mandič, Barbara Mihevc Ponikvar, Mateja Nagode, Tatjana Rakar, Mateja Rok Simon, Simona Smolej in Martina Trbanc, 25–37. Ljubljana: Ministrstvo za šolstvo in šport, Urad republike Slovenije za mladino: Inštitut Republike Slovenije za socialno varstvo.

12. Trampuš, Jure. 2011. Upor jeznih. *Mladina* (14). Dostopno prek: http://www.mladina.si/tednik/201114/upor_jeznih (17. maj 2011).

13. Trbanc, Martina in Dorotea Verša. 2002. Zaposlovanje mladih. V *Politika zaposlovanja*, ur. Jože Glazer, Alenka Kajzer, Ivan Svetlik in Martina Trbanc, 338–369. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

14. Ule, Mirjana. 2000. Mladi v družbi novih tveganj in negotovosti. V *Prestopniško in odklonsko vedenje mladih: vzroki, pojavi, odzivanje*, ur. Franc Brinc, Anjuta Bubnov-Škoberne, Gabi Čačinovič Vogrinčič, Bojan Dekleva, Katja Filipčič, Jože Friedl, Velinka Grozdanič, Vinko Skalar, Alenka Šelih, Martina Tomori in Karel Zupančič, 11–32. Ljubljana: Bonex.

15. Ule, Mirjana. 2002. Spremembe odraščanja v sodobnih družbah tveganj. *Socialna pedagogika* 6 (3): 221–238 .

16. --- 2008. *Za vedno mladi. Socialna psihologija odraščanja*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.

17. --- 2009. *Forever Young (Bob Dylan)*. Dostopno prek: <http://csp.fdv.si/blog/mirjana/2009/03/08/forever-young-bob-dylan/> (16. junij 2010).

PRILOGI

Priloga A: Intervju s prvo respondentko

Pozdravljena! Moje ime je Lea in sem študentka sociologije na Fakulteti za družbene vede. Namen intervjuja in informacij, ki jih bom prejela od tebe, rabim izključno za študijo primera, ki jo bom vključila v mojo diplomsko nalogo z naslovom Prehod v zaposlitev mladih odraslih.

1. ALI MI OPIŠEŠ TVOJO ŽIVLJENJSKO POT OD DIPLOME DO DANES?

Diplomirala sem leta 2007 na Visoki Poslovni šoli v Ljubljani in pridobila naziv diplomirani ekonomist. Še istega leta pa sem se odločila študij nadaljevati in se tako vpisala na podiplomski/magistrski bolonjski študij na Ekonomski fakulteti v Ljubljani. Nekaj mesecev pred diplomo sem dobila delo preko študentskega servisa pri podjetju Špica International d.o.o. kot komercialist za tuje trge (Adriatik regija in Arabske dežele). Ker je bil zaslužek preko študentske servisa dokaj »ok«, sem se odločila, da vsaj prvo leto magistrskega šolanja ostanem še študent, kjer si lahko vzamem tudi študijski dopust. Izpite na podiplomskem študiju sem brez težav zaključila v 2 letih in pol s povprečno oceno 8,3, študijskega dopusta si pa skoraj nisem vzela, le cca. 1-2 dni pred izpiti, pa še to ne vedno. Na Špici International d.o.o. tako delam preko študentskega servisa že tri leta in pol po 8-9 ur na dan, obljub o redni zaposlitvi pa je bilo že kar nekaj. Danes moja zadolžitev ni samo prodaja na določene tuje trge, ampak prodaja (od sklenitve posla, ponudbe, pogodbe, fakture) na vse tuje trge, slovenske trge, nabava materiala (že leto dni zamenjujem sodelavko na porodniškem dopustu), skrbim za spletni katalog izdelkov za tuje partnerje, vnašam nove artikle oz. sem »deklica za vse«. Ob dopustih pa menjam lahko tudi po pet ljudi v podjetju, medtem ko imam sama v primeru dopusta kar dve sodelavki, ki me menjata. Septembra lani mi je bilo že obljubljeni, da me redno zaposlijo, vendar so dva meseca pred začetkom rekli, da je prišel čas odpuščanj, ne novih zaposlitev. Lahko pa nadaljujem kot študent ali honorarni delavec (vendar kot honorarni delavec bi zaslužila še manj). Zaslužek preko študentskega servisa sicer ni tako slab, če si ves čas v službi, vendar vsak dan, ko si vzamem dopust ali bolniško, dobim cca. 40 € manj. Letos januarja sem si poškodovala ključnico na smučanju in bila skoraj 2 meseca popolnoma brez dohodkov, saj nisem mogla v službo. Tako že več kot eno leto iščem redno zaposlitev, kar pa je v teh časih izredno težko.

2. ALI SE TVOJ SOCIALNO-EKONOMSKI POLOŽAJ POZNA PRI NAČRTOVANJU DRUŽINE? (odgovoriš z da ali ne) IN ZAKAJ?

Da, seveda! Brez zanesljive prihodnosti oz. redne zaposlitve nimam nobenih pogojev za ustvarjanje družine. Svojim otrokom želim ponudi vse, ne da se vsak dan sprašujem ali bom sposobna kupiti hrano, obleke, plenice itd., kje je šele danes skoraj »luksuz« – morje, smučanje. Še težje si je danes zagotoviti stanovanje, saj je kredite vse težje dobiti, če si pa študent je to celo nemogoče.

3. ALI SE POČUTIŠ ODRASLO? (odgovoriš z da ali ne) ZAKAJ?

Da, sem samostojna in odrasla. Imam svoje gospodinjstvo oz. s svojim partnerjem, sama skrbim za vse stroške in kljub študentski plači poskušam čim bolj uresničiti vse potrebe.

4. TE JE STRAH PRIHODNOSTI?

Seveda. Še posebno sedaj, ko se mi izteka status študenta (s 1. oktobrom 2010) in res potrebujem redno službo, v nasprotnem primeru pristanem na Zavodu za zaposlovanje.

5. KAKO OBCUTIŠ NEGOTOVOST V ZVEZI Z ISKANJEM ZAPOSLOTITVE?

Negotovost je zelo velika. Sem mnenja, da danes skoraj ni možno dobiti službe preko javnih razpisov, oglasov, saj je velikokrat že vse zmenjeno v naprej. Edino možnost, ki jo ima mlad iskalec zaposlitve oz. iskalci zaposlitve, je mreženje (iskanje zaposlitve s pomočjo znanih oseb – je oblika iskanja zaposlitve, ki je zasnovana na vaših poznanstvih). Kljub izpopolnjevanju vseh pogojev (izobrazba, delovne izkušnje...) je dandanes res težko.

6. KJE VIDIŠ TISTE BISTVENE PROBLEME, KI JIH TVOJI STARŠI NISI IMELI GLEDE ZAPOSLOTITVE?

Moji starši so diplomirali pred štiridesetimi leti, služba jih je dobesedno čakala oz. so lahko izbirali med različnimi podjetji. Glavni problem je, da se podjetja zaradi finančne krize bojijo dodatno zaposlovati, saj ne vedo, kakšna je prihodnost. Če pa že zaposlujejo, zbijajo tako plače kot delovne pogoje. Imam izkušnjo na Mercatorju d.d., ko so mi pri moji izobrazbi ponudili 600 € neto plačo za delo nabavnega komercialista, kar je minimalna plača.

7. ALI MI LAHKO OPIŠEŠ KAKŠNE VRSTE ZAPOSLOTITEV OPRAVLJAŠ TRENUTNO?

Bom kar naštela moje delovne naloge:

- prodaja in trženje Time&Space produktov (programska oprema za kontrolo pristopa in registracijo delovnega časa in obračun plač) v tujino in Slovenijo
- priprava ponudb, prodajnih ter vzdrževalnih pogodb ter fakturiranje
- priprava dokumentov za izvoz, uvoz in logistiko
- pomoč pri večjih projektih, raziskavah trga
- organizacija seminarjev in šolanj za partnerje
- skrb za partnerje in tehnično svetovanje
- urejanje spletne strani za tuje partnerje
- sodelovanje pri uvedbi CRM
- spremljanje interakcij in analiza podatkov v CRM-ju
- reševanje reklamacij
- izterjava neplačanih računov
- spremljanje zalog blaga in nadzor stroškov

Vsak dan pa se najde še kako dodatno delo, še posebej poleti, ko je čas dopustov in menjam več redno zaposlenih in tudi študentov.

8. ALI TI ŠTUDENSTKO DELO ZMANJŠUJE MOŽNOSTI ZA ZAPOSILITEV? (npr. glede časa pri aktivnem iskanju redne zaposlitve)

Da. Študentsko delo bi moralo biti le lažje administrativno delo, kuvertiranje, recepcija, delo za »šankom« itn. To kar jaz delam zadnje tri leta in pol, je delo za redno zaposlenega z vsemi pravicami. Ne teče mi delovna doba, nimam plačanega dopusta ali bolniške, ne pripada mi pol ure odmora za malico oz. ta ni plačana. Plačano so le ure, ki jih preživim na delovnem mestu, teh je pa 8-9 ur na dan. Na Špici International je tako 20 študentov in 37 zaposlenih, študentje delajo 8-9 ur na dan, medtem ko redno zaposleni 7,5 ur na dan. Študenti delajo tako v prodaji, nabavi, razvoj-u (teh je največ, saj razvoj programske in strojne opreme temelji na delu študentov), podpori, računovodstvu.

9. ALI SE TI ZDI, DA JE TVOJ POKLIC KONTRADIKTOREN? (razlaga: kontradiktorni pogoji - podaljšano izobraževanje in podaljšano obdobje ekonomske odvisnosti sta v ostrem nasprotju z zahtevami po zgodnjih izbirah in odločitvah ter prevzemanjem odgovornosti zanje.)

Da, danes sem mnenja, da bi bilo bolje, če bi izbrala drug poklic, bolj strokoven. Npr. gradbeni inženir, zobozdravnik, računalničar ... Vendar sem bila pred leti (ko sem se odločala za poklic) mnenja, da bom imela kot diplomirani ekonomist ali magister ekonomije odprtih več »vrat«, saj kot ekonomist lahko delaš skoraj v vsakem podjetju (tako v Sloveniji kot tudi tujini).

10. ZAKAJ SI VPISALA ŠE PODIPLOMSKI ŠTUDIJ?

Ker sem ambiciozna in mislim, da le diplomirani ekonomist ni dovolj.

10.1 ALI NE MISLIŠ, DA SI SI S TEM SAMO PODALJŠALA OBDOBJE FORMALNEGA IZOBRAŽEVANJA?

Da, vendar mi ni žal, saj sem se veliko naučila. Razmišljam celo o doktoratu, vendar mi trenutno finančno ne znese, saj potrebujem cca. 10.000 € za tri letnike. Sem pa mnenja, da se tega lahko lotim tudi kasneje. Edina napaka pa je bila, da se nisem redno zaposlila takoj ko sem diplomirala. Takrat so bile razmere na trgu dela bolj ugodne, saj še ni bilo tako imenovane »finančne krize«.

11. KAKO SE SITUACIJA FLEKSIBILNE PODZAPOSLENOSTI (fleksibilna podzaposlenost: to so vse oblike zaposlitev, ki se oblikujejo na robu uradnega sistema polne zaposlitve ali delne zaposlitve, delo preko študentskega servisa oz. menjavanje nezaposlenosti z obštudijskimi zaposlitvami) ODRAŽA V VSAKDANJEM ŽIVLJENJU? ALI VIDIŠ TAKŠNE VRSTE DELA KOT POZITIVNA ALI NEGATIVNA?

To je nekaj, kar delodajalci danes »na polno« izkoriščajo. Za te vrste zaposlitev so davki za podjetje namreč res nizki, prav tako pa osebo lahko danes brez kakršnihkoli težav odpustijo in

naslednji dan poiščejo novo osebo, saj po večini ni vmesnih pogodb. Dobro so le v primeru, ko nekatere osebe iz različnih razlogov iščejo le začasne možnosti zaposlitve.

12. ALI TI TVOJA TRENUTNA ZAPOSLOITEV DOPUŠČA ŠE KAKRŠNEKOLI DRUGE DEJAVNOSTI? (kot so: umetnost, šport, prostovoljne dejavnosti ...)

Da, seveda. Smisel življenja mi ni le delo, treba je tudi uživati, se družiti s prijatelji, se ukvarjati s športom, z umetnostjo oz. s tem, kar te veseli. Čeprav delam do štirih, petih, si popoldne vedno najdem čas za stvari, ki me spravljajo v dobro voljo in osrečujejo.

13. OPIŠI TVOJE AKTIVNOSTI GLEDE ISKANJA REDNE ZAPOSLOITVE ZA NEDOLOČEN ČAS?

V letu dni, ko iščem službo, sem poslala cca. 60 prošenj in življenjepisov, tako za zaposlitev za določen kot tudi za nedoločen čas. Odziv je bil slab. Le pri cca. 15-20 % prijav so me poklicali na razgovor. Nekatere delodajalce je zmotilo moje delo preko študentskega servisa, češ, da to ni pravo delo oz. da to niso prave izkušnje, drugi delodajalci so bili mnenja, da sem prekvalificirana, spet drugi pa so hoteli 7. stopnjo izobrazbe, kar pa še nimam (saj študiram po bolonjsko, kjer je 7. stopnja šele magisterij). Tisti, ki pa bi me vzeli v službo, pa so postavili ali res najnižjo možno plačo (v povprečju med 600 in 700 € neto na mesec) ali pa bi delala le na provizijo. Torej nič!

Le dvakrat sem prišla že res zelo blizu v zadnji krog, vendar so prvič vzeli raje fanta (zaradi bojazni, da bom noseča, najbrž), v drugem primeru so pač zbrali neko drugo punco (zakaj, ne vem).

14. V KOLIKŠNI MERI TE STARŠI EKONOMSKO PODPIRAJO? KONKRETNO NAVEDI!

Do konca leta 2008 sem dobivala štipendijo od podjetja mojega očeta, vendar se je januarja 2009 upokojil in zaprl firmo. Od takrat naprej služim sama, živim sama. Res pa je, da živim v stanovanju, ki je v lasti očeta, zato tudi ne plačujem najemnine, le mesečne stroške.

15. ALI IŠČEŠ ŠE KAKŠNE DRUGE PODPORE? (npr. *čustveno* (npr. pri fantu, sorodnikih), *institucionalno* (tukaj spadajo vse oblike državne pomoči))

Vsakič, ko mi sporočijo, da nisem bila zbrana na razpisu za delo, sem seveda slabe volje. Takrat se obrnem na fanta, prijatelje in sorodnike. Res pa je, da sem pozitivna oseba in verjamem, da se bo tudi zame enkrat našlo delo in da se za to ne smem preveč obremenjevati, še manj pa obremenjevati druge. Državno pomoč pa za enkrat še nisem poiskala, saj sem dohodke vedno imela, le da so ti bili preko študentskega servisa.

16. KAKŠNE SO PO TVOJEM MNENJU INSTITUCIONALNE OBLIKE POMOČI PRI ISKANJU ZAPOSLOITVE, OZ. ALI SE JIH SPLOH POSLUŽUJEŠ? (institucionalne oblike pomoči: od Zavoda za zaposlovanje pa do javnih razpisov.)

Javnih razpisov za delo je veliko, vprašanje pa je ali podjetja sploh potrebujejo osebo, ki jo iščejo preko javnega razpisa. Predvsem javna podjetja morajo razpis za novo delovno mesto dati ven, čeprav v večini primerov za to mesto že imajo kandidata. Pred časom sem bila na nekem predavanju, kako najti zaposlitev, kjer so povedali, da le cca. 15 % ljudi najde delo preko javnih razpisov o delu, vse ostalo je v mreženju oz. poznanstvu. Sama vsak dan pregledam spletna portala Moje delo in Zaposlitev.net, kjer je po mojem mnenju objavljenih največ relevantnih del. Na Zavodu za zaposlovanje pa po večini iščejo delavce v proizvodnji ali pa doktorje, medicinske sestre ali pa osebe z deset letnimi izkušnjami. Dela na Zavodu zato pregledam le občasno.

17. KAJ MENIŠ O TRGU DELA, KI POSTAVLJA V OSPREDJE FLEKSIBILNO PODZAPOSLENOST? ALI SE STRINJAŠ S TAKŠNIMI OBLIKAMI ZAPOSLENOSTI?

Menim, da se s fleksibilnimi oblikami podzaposlenosti socialne razmere prebivalstva slabšajo, vedno manj je ugodnosti in vedno več je le začasnih zaposlitev iz katerih ne moreš narediti kariere oz. ne moreš izraziti svoj potencial. Začasno gledano je ta oblika »ok«, vendar na dolgi rok si vsi želimo nekakšne stabilnosti.

18. KAJ TE OSREČUJE V ŽIVLJENJU?

Osrečuje? Enostavno, vendar vseeno težko vprašanje. Trenutno bi me najbolj osrečila redna zaposlitev in dokaj urejena prihodnost kar se tiče finančne strani. Osrečuje pa me tudi partner, družina, dobri prijatelji, potovanja in osvajanja tujih dežel in spoznavanje novih, zanimivih ljudi. Želim si, da bi zjutraj z veseljem vstala in šla v službo, polno izzivov, imela dobre sodelavce ter popoldneve preživela v družbi ljudi, ki jih imam rada.

19. KJE SE VIDIŠ V PRIHODNOSTI?

Vidim se kot uspešna ženska v večjem podjetju, po vsej verjetnosti na oddelku prodaje ali marketinga (saj me to veseli in mislim, da sem v tem dobra), mogoče celo v tujini. V naslednjih nekaj letih mislim delati na karieri, potrebujem samo eno priložnost, in sicer da pridem v neko dobro stoječe podjetje. Verjamem, da se bom tam izkazala, saj bom ves trud vložila v svojo uspešnost in v uspešnost tega podjetja. Problem mi ne predstavlja ne podaljšano delo, ne družina, otroci, saj jih v naslednjih petih letih še nimam v načrtu. Vse, kar potrebujem, je priložnost, da se izkažem.

Najlepša hvala za tvoje odgovore in ti želim srečno pot pri iskanju zaposlitve!

Priloga B: Intervju z drugo respondentko

1. ALI MI OPIŠEŠ TVOJO ŽIVLJENJSKO POT OD DIPLOME DO DANES?

Septembra leta 2009 sem diplomirala. Takrat sem bila srečna, da sem dosegla, to kar sem si nekoč želela. Videla sem se čez nekaj mesecev v službi, takšni službi, ki bi mi prinašala mesečni dohodek, da bi lahko normalno živela. Pošiljala sem prošnje in ponudbe za delo. Na vse vrnjene oz. odgovorjene prošnje sem dobila odgovor, da trenutno ne zaposlujejo, naj pa spremljam javni razpis. Ko sem pregledala dela po javnih razpisih, sem ugotovila, da iščejo takšne kandidate, ki imajo vsaj tri leta delovnih izkušenj v določeni smeri, so svetovalci ... In kako naj jaz začnem delati in si kaj takega pridobivati, če nimam nič drugega kot visoko strokovno izobrazbo? Živim pri starših, ki pa me morajo še danes preživljati - pri 25 letih z dokončano fakulteto. Ker mi je to sramotno in se počutim grozno, mi večkrat pride na pamet; boljše bi bilo imela osemletko, pa bi danes morda še vedno delala, celo za nedoločen čas. Če si grobo preračunam, koliko denarja je šlo vse v teh letih študija? Ogromno. Bila sem brez štipendije, mama je brezposelna. Srednja šola – Ljubljana – internat in fakulteta – študentski dom, bivanje pri zasebniku. Delala sem dvakrat na teden preko študentskega servisa po tri, štiri ure, saj kaj več nisem mogla, saj sem hodila na faks in redno opravljala in opravila izpite. Želela sem čim prej diplomirati in se zaposliti, da ne bi bila več denarno odvisna od staršev. In ravno eno leto je, odkar še vedno iščem zaposlitev preko javnih razpisov, Zavoda za zaposlovanje in prijateljev, znancev.

2. ALI SE TVOJ SOCIALNO-EKONOMSKI POLOŽAJ POZNA PRI NAČRTOVANJU DRUŽINE? (odgovoriš z da ali ne) IN ZAKAJ?

Da. Kako si naj »privoščim« otroka, če pa še zase nimam dovolj? Samo od tiste socialne pomoči ne mislim biti odvisna. Dokler ne bo zaposlitve, o otrocih ne razmišljam.

3. ALI SE POČUTIŠ ODRASLO? (odgovoriš z da ali ne) ZAKAJ?

Da in ne. Če bi imela zaposlitev – denar, bi si ustvarila družino, saj si to želim.

4. TE JE STRAH PRIHODNOSTI?

Da.

5. KAKO OBČUTIŠ NEGOTOVOST V ZVEZI Z ISKANJEM ZAPOSLOTITVE?

Po zavrnjenih prošnjah, po zaposlitvi tistih, ki imajo veze, po odpuščanju delavcev, po »preveč« zahtevanih kriterijih – vsaj zame, kot sem zgoraj utemeljila, kaj vse zahtevajo, kar jaz nimam in kar očitno nimam možnosti da bi to pridobila.

6. KJE VIDIŠ TISTE BISTVENE PROBLEME, KI JIH TVOJI STARŠI NISI IMELI GLEDE ZAPOSLOTITVE?

To pa jaz ne bi vedela, vprašajte državo, ker je prišla v takšne dolgove, ki jih morajo plačevati davkoplačevalci. Včasih je bilo dovolj dela za vsakogar.

7. ALI MI LAHKO OPIŠEŠ KAKŠNE VRSTE ZAPOSLOSTEV OPRAVLJAŠ TRENUTNO?

Ne opravljam nobene vrste zaposlitve. Ali naj delam na črno?

8. ALI TI ŠTUDENSTKO DELO ZMANJŠUJE MOŽNOSTI ZA ZAPOSLOSTEV? (npr. glede časa pri aktivnem iskanju redne zaposlitve)

Nisem več študentka.

9. ALI SE TI ZDI, DA JE TVOJ POKLIC KONTRADIKTOREN? (razlaga: kontradiktorni pogoji - podaljšano izobraževanje in podaljšano obdobje ekonomske odvisnosti sta v ostrem nasprotju z zahtevami po zgodnjih izbirah in odločitvah ter prevzemanjem odgovornosti zanje.)

Da

10. ZAKAJ SI VPISALA ŠE PODIPLOMSKI ŠTUDIJ? (Če imaš vpisanega)

Ga nimam.

10.1 ALI NE MISLIŠ, DA SI SI S TEM SAMO PODALJŠALA OBDOBJE FORMALNEGA IZOBRAŽEVANJA?

/

11. KAKO SE SITUACIJA FLEKSIBILNE PODZAPOSLENOSTI (fleksibilna podzaposlenost: to so vse oblike zaposlitev, ki se oblikujejo na robu uradnega sistema polne zaposlitve ali delne zaposlitve, delo preko študentskega servisa, oz. menjavanje nezaposlenosti z obštudijskimi zaposlitvami) ODRAŽA V VSAKDANJEM ŽIVLJENJU? ALI VIDIŠ TAKŠNE VRSTE DELA KOT POZITIVNA ALI NEGATIVNA?

Ne zdi se mi v redu. Vendar glede na to, kakšna je situacija glede zaposlitve, da je zelo težko dobiti v tem času redno zaposlitev, pa se mi zdi takšna vrsta dela kot pozitivna, ker druge možnosti ni.

12. ALI TI TVOJA TRENUTNA ZAPOSLOSTEV DOPUŠČA ŠE KAKRŠNEKOLI DRUGE DEJAVNOSTI? (kot so: umetnost, šport, prostovoljne dejavnosti...)

Nimam trenutne zaposlitve.

13. OPIŠI TVOJE AKTIVNOSTI GLEDE ISKANJA REDNE ZAPOSLOSTEV ZA NEDOLOČEN ČAS?

Prijavljena sem na Zavodu za zaposlovanje (že eno leto), a mi še niso našli dela. Spremljam razpise, pošiljam prošnje za delo, sprašujem prijatelje, znance, če bi kdo karkoli vedel za kakšno delo.

14. V KOLIKŠNI MERI TE STARŠI EKONOMSKO PODPIRAJO? KONKRETNO NAVEDI!

Živim pri starših, dajejo mi za hrano in osnovne življenjske dobrine. Da si prislužim še kakšen evro več, pomagam pri domačih hišnih in gospodarskih opravilih.

15. ALI IŠČEŠ ŠE KAKŠNE DRUGE PODPORE? (npr. *čustveno* (npr. pri fantu, sorodnikih), *institucionalno* (tukaj spadajo vse oblike državne pomoči))

Tako je. Iščem tako čustveno kot institucionalno podporo. Nekaj mesecev sem prejela denarno socialno pomoč, potem so mi jo odvzeli, ker sem imela na varčevalnem računu nekaj evrov več, saj sem jih dobila od sorodnikov za uspešno opravljeno diplomu.

16. KAKŠNE SO PO TVOJEM MNENJU INSTITUCIONALNE OBLIKE POMOČI PRI ISKANJU ZAPOSLOTITVE, OZ. ALI SE JIH SPLOH POSLUŽUJEŠ? (institucionalne oblike pomoči: od Zavoda za zaposlovanje pa do javnih razpisov.)

Prijavljena sem še vedno na Zavodu za zaposlovanje, dela mi še niso našli. Prejemala sem denarno socialno pomoč, pa so mi še to vzeli na podlagi tega, da imam dovolj sredstev za preživljanje. Ne vem, kako si oni to predstavljajo, da nekoč dobim službo in sem oddaljena 50 km, javni prevoz pa ni omogočen, kako bom naslednje jutro prišla na delo. S tem denarjem sem si želela kupiti avto, da bom lahko prihajala na delo.

17. KAJ MENIŠ O TRGU DELA, KI POSTAVLJA V OSPREDJE FLEKSIBILNO PODZAPOSLENOST? ALI SE STRINJAŠ S TAKŠNIMI OBLIKAMI ZAPOSLENOSTI?

Zdi se mi v redu, da obstaja fleksibilna podzaposlenost, ampak za določen rok, npr. v času študija – delo preko študentskega servisa, kajti študij in življenje v času študija precej stane. Je pa res, da marsikdo izkorišča te oblike dela (mnogo dela se opravlja na črno), ker je v današnjem času težko dobiti redno zaposlitev, potrebno pa je od nečesa živeti.

18. KAJ TE OSREČUJE V ŽIVLJENJU?

Trenutno to, da imam kje živeti oziroma da imam tako dobre starše. Verjamem, ko bom oziroma če bom imela kdaj redno zaposlitev, da me bo še marsikaj osrečevalo v življenju, če bo le še zdravje.

19. KJE SE VIDIŠ V PRIHODNOSTI?

Trenutno se vidim bolj slabo, želela bi se pa videti v prihodnosti na tak način, da bi imela službo z zadovoljivo plačo, da bi družina z dvema otrokoma normalno funkcionirala oz. živila.

Najlepša hvala za tvoje odgovore in želim ti srečno pot pri iskanju zaposlitve!